

УДК: 327.7:[061.1ЄС:620.9]

© Назарій Чорній
(м. Тернопіль)**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В ЄС**

Проаналізовано правову базу ЄС у енергетичній сфері. Охарактеризовано основні особливості сучасних тенденцій у розвитку правових механізмів регулювання енергетичної сфери та враховано останні тенденції у сфері енергетичного законодавства. Визначено засади функціонування енергетичного ринку ЄС і встановлено казуальні зв'язки між геополітичними викликами та процесами на енергетичному ринку. Окреслено стратегію ЄС у реформуванні правових регуляторних механізмів енергетичної сфери. Досліджено сучасні правові механізми взаємодії запобігання формуванню монополії в енергетичній сфері.

Ключові слова: енергетична політика, геополітика, енергетична безпека.

Nazar Chornij. Legal principles of energy branch operating in EU. Analysed EU energy sector legal framework. Characterised the basic features of the current trends in the development of legal mechanisms for energy sector regulation. Determined EU energy market operational principles. Outlined EU energy sector legal regulatory mechanisms reform strategy. Researched modern legal mechanisms of the monopolies forming prevention in the energy sector.

Keywords: energy policy, geopolitics, energy security, EU.

Назар Чорний. Правовые основы функционирования энергетической отрасли в ЕС. Исследована правовая база ЕС в энергетической сфере. Охарактеризованы основные особенности современных тенденций в развитии механизмов регулирования энергетической сферы. Определены принципы функционирования энергетического рынка ЕС. Определена стратегия ЕС в реформировании правовых регуляторных механизмов энергетической сферы. Исследованы современные правовые механизмы взаимодействия предотвращения формирования монополий в энергетической сфере.

Ключевые слова: энергетическая политика, геополитика, энергетическая безопасность.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз правового закріплення енергетичної безпеки ЄС є досить важливим зважаючи те, що це стратегічний сектор, уряди нерідко зазнають прямого політичного тиску з метою забезпечити постачання енергії, але водночас буває нестабільним внаслідок неефективності бюрократичної системи ЄС.

Особливості правового механізму регулювання енергетичної безпеки дають можливість визначити пріоритетні напрямки енергетичної стратегії. Однією з важливих проблем регулювання європейського енергетичного ринку є відсутність єдиної чіткої системи нормативно-правових актів, які би встановлювали засади функціонування європейського енергетичного ринку. Хоча, і у інституційному вимірі термін енергетичний ринок ЄС є по своїй суті

дещо абстрактним, оскільки енергетичні ринки країн членів ЄС не є достатньо інтегрованими. Варто зазначити, що окремі країни ЄС не зацікавлені у подальшій інтеграції у енергетичній сфері, та й самі енергетичні компанії надають перевагу співпраці, яка не передбачає урахування інтересів єдиного європейського енергетичного ринку. Ці фактори сприяють монополізації енергетичного ринку ЄС. Мова йде не тільки про поставки енергоресурсів, але й про їхній розподіл на місцях.

Загалом, правова база єдиного енергетичного ринку будуватиметься на декларативних актах, які не можуть впливати на пришвидшення інтеграційних процесів. Лісабонський договір про внесення змін у Договір про Європейський Союз і Договір про заснування Європейського Співтовариства заклали правові основи енергетичного ринку, але це не призвело до формування єдиної правової бази. Кожна країна ЄС намагається здійснювати власну енергетичну політику, що не передбачає диверсифікації джерел постачання енергоресурсів, проте дана проблема є вагомим частинкою єдиної зовнішньої політики та політики національної безпеки. Систематизація, періодизація та виявлення шляхів удосконалення правового урегулювання енергетичної сфери ЄС особливо актуалізується у зв'язку з потребами енергетичної безпеки України.

Аналіз останніх досліджень проблеми. Хоча європейські вчені активно досліджують питання енергетичного ринку та безпеки ЄС, в Україні здебільшого вивчають економічні аспекти проблеми, політологами поки що їм приділено недостатньо уваги. Зокрема ці питання досліджували М.Р. Аракелян, Є.А. Бобров, М.Д. Василенко, О.К. Вишняков, О. Волович, Ю.П. Гаряча, О. Гніп, А.О. Кориневич, О.І. Косаренко, О.Л. Михайлюк, Ю.І. Свірчевська та ін.

Мета роботи: охарактеризувати основні етапи формування правової бази та проаналізувати основні проблеми правового регулювання енергетичного ринку та енергетичної безпеки ЄС.

В основу європейської інтеграції в галузі енергетики покладено Договір про Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС) від 18 травня 1951 р., підписаний між Францією, Італією, країнами Бенілюксу та ФРН.

Наступним важливим кроком розвитку європейської правової та інституційної систем стало підписання двох Договорів в Римі 25 березня 1957 р та їх вступ в силу з 1 січня 1958 р., якими було оформлено створення Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС) та Європейського Співтовариства з ядерної енергії (Євратом). Вони опосередковано повинні були сприяти інтеграції паливного комплексу.

Нове формулювання цілей, які стояли перед Європейським Співтовариством, було закріплено в

Єдиному Європейському Акті (ЄСА), який вступив у силу в 1987 р. У документі було визначено основні етапи переходу від спільного до єдиного внутрішнього ринку. Спільна енергетична політика ЄС, насамперед, покликана забезпечити безперервність фізичної доступності енергетичних продуктів і послуг за доступною для всіх споживачів (фізичних і юридичних осіб) ціною, сприяння досягненню ширших соціальних і кліматичних цілей ЄС. Науковці й політики визнали включення положень енергетичного урегулювання в установчі договори неефективним, оскільки внаслідок різноплановості інтересів їх учасників вони торкалися тільки раціонального використання енергії та зменшення залежності Європи від експорту нафти.

Передбачалося, що для розвитку Європейської спільноти щодо енергетичного ринку мало би сприяти прийняття Договору про Європейський Союз 7 лютого 1992 р. в Маастрихті (вступив в дію 1 листопада 1993 р.)¹, оскільки включив заходи у сферах енергетики, захисту громадянських прав і туризму до списку сфер діяльності співтовариства, а також додав норму щодо заохочення створення трансєвропейських мереж у галузях транспорту, телекомунікацій та енергетичних інфраструктур. Проте ці норми, як і норми Амстердамського договору мали суто теоретичний характер, суттєво не сприяли регулюванню енергетичного сектору внаслідок небажання держав передавати повноваження наднаціональним органам.

Більш ефективною була Європейська енергетична хартія², укладена за ініціативою ЄС 17 грудня 1991 р. в Гаазі, на базі якої 17 грудня 1994 р. було укладено й Договір до Енергетичної хартії³, основна мета якого полягає у створення правових рамок з метою сприяння довгостроковому співробітництву в галузі енергетики, а саме з питань підвищення надійності енергопостачання та максимального забезпечення ефективності виробництва, транспортування, розподілу та використання енергії з тим, щоб підвищити рівень енергетичної безпеки та звести до мінімуму проблеми навколишнього середовища (ст. 2). Для її досягнення передбачено 1) встановити загальні правила щодо торгівлі, а саме доступ до міжнародних ринків на комерційній основі, розвиток відкритого і конкурентного ринку енергетичних матеріалів і продуктів; 2) вжиття країнами-учасниками Договору необхідних заходів для полегшення транзиту енергетичних матеріалів та продуктів відповідно до принципів свободи транзиту без застосування дискримінаційних тарифів та інших заходів щодо обмеження транзиту в залежності від походження, місця призначення та власника таких енергетичних матеріалів і ресурсів; 3) визначення режиму капіталовкладень. Ці завдання були конкретизовані у Протоколі до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності і відповідних екологічних аспектів, який набув чинності разом із Договором 16 квітня 1998 р.⁴ Вона здебільшого використовується для регулювання зв'язків з не-членами ЄС. 2015 р. передбачається прийняття

Міжнародної Енергетичної Хартії – політичного документу, в якому викладено основні засади співробітництва в сфері енергетики.

Підписання в 1997 р. Кіотського протоколу про зміну клімату⁵ засвідчило важливість ролі навколишнього середовища та прийнятного розвитку енергетичної політики Співтовариства. На сьогодні ЄС задекларував прагнення мати незалежну від імпорту енергії низьковуглецеву економіку, базовану на чистій енергії та скоротити парникові гази на 40 % до 2030 р.

Лісабонський договір про внесення змін у Договір про ЄС і Договір про заснування Європейського Співтовариства передбачають, що в сфері енергетики ЄС розділяє компетенцію із державами-членами і встановлює, що Рада ЄС на основі пропозиції Комісії може вирішити питання щодо заходів, які є необхідними щодо економічної ситуації, яка склалася, зокрема, якщо виникли суттєві проблеми у сфері поставок певних товарів, особливо у сфері енергетики. Отже, безпека поставок, конкурентоспроможність, сталість залишаються основними цілями енергетичної політики ЄС, яка мала на меті координацію цін на енергоносії на рівні співтовариства та введення загальних для держав-членів правил транзиту електрики і газу через їхню територію.

Європейським парламентом визначено, що основним напрямом регулювання енергетичного сектору ЄС є розробка відповідними інституціями правової бази для регулювання енергетичного сектору. Основними інструментами розробки такої правової бази виступають директиви Європейського парламенту й Ради Європи. Зокрема найвагомішими для формування внутрішнього ринку електроенергії та газу були Директива 96/92/ЄС від 19 грудня 1996 р. щодо спільних правил для внутрішнього ринку електроенергії⁶ та Директива 98/30/ЄС щодо правил функціонування єдиного внутрішнього ринку природного газу⁷. Вони поширили правила внутрішнього ринку ЄС на електроенергію та природний газ. З часом були замінені на прийняті 26 червня 2003 р. Директиву 2003/54/ЄС щодо загальних засад функціонування внутрішнього ринку електроенергії⁸, Директиву 2003/55/ЄС щодо загальних засад функціонування внутрішнього ринку природного газу⁹. Остання покликана посилити конкуренцію шляхом формування внутрішнього енергетичного ринку через запровадження спільних правил щодо передачі, розподілу постачання та зберігання природного газу. Загалом ці директиви чітко визначили функції державної влади у газовому секторі відповідно до найкращих стандартів. А основне – сприяли лібералізації та прозорості газового ринку.

Концептуальні основи спільної енергетичної політики ЄС визначені таким стратегічним документом Європейської комісії як Зелена книга «Європейська стратегія для стійкої, конкурентної та стабільної енергетики»¹⁰, прийнятим 2006 р.

Наразі основним механізмом регулювання енергетичного сектору Європейського Союзу і функціонування внутрішнього енергетичного ринку ЄС є розробка відповідними інституціями правової бази у формі директив.

Згідно з Договором про Енергетичне Співтовариство від 2006 р.¹¹, держави-учасниці зобов'язані імплементувати у своє національне законодавство такі визначені Договором основні правові акти ЄС у сферах енергетики, довкілля, конкуренції та відновлювальних джерел енергії як: Зелена книга «Європейська стратегія для стійкої, конкурентної та стабільної енергетики»; «Енергія 2020: стратегія для конкурентної, стійкої та безпечної енергетики»¹², Енергетична дорожня карта 2050¹³.

Важливу роль у формуванні основних правових засад енергетичного ринку ЄС відіграв третій енергетичний пакет, прийнятий Європейським Парламентом та Радою 13 липня 2009 р., який включає наступні законодавчі акти:

1) Регламент ЄС № 713/2009, що засновує Агентство з питань співробітництва регуляторів у сфері енергетики (Agency for the Cooperation of Energy Regulators, ACER)¹⁴;

2) Регламент ЄС № 714/2009 про умови доступу до мереж транскордонних обмінів електроенергією, що скасовує Регламент ЄС № 1228/2003;

3) Регламент ЄС № 715/2009 про умови доступу до мереж транспортування природного газу, що скасовує Регламент ЄС № 1775/2005;

4) Директива 2009/72/ЄС щодо спільних правил для внутрішнього ринку електроенергії, що скасовує Директиву 2003/54/ЄС;

5) Директива 2009/73/ЄС щодо спільних правил для внутрішнього ринку природного газу, що скасовує Директиву 2003/55/ЄС¹⁵;

Загалом третій енергетичний пакет поклав початок систематизації законодавства країн ЄС, уніфікації й універсалізації правових принципів регулювання відносин у сфері енергетичного права. Він посприяв сталому розвитку через заохочення енергетичної ефективності та гарантування того, що всі малі компанії, в тому числі ті, що інвестують у відновлювальні джерела енергії, матимуть доступ до енергетичного ринку. Цей процес продовжується і тепер оскільки пакетом передбачено розроблення та прийняття Кодексу з газового балансування ЄС, який має визначити роль та відповідальність як операторів мережі, так і споживачів, інструменти балансування операторів мереж, опис балансового періоду та процесу домінування, витрати дисбалансу, зобов'язання операторів мереж надавати інформацію та співпрацювати на транскордонному рівні.

Нові правила спрямовані на ефективне відокремлення (effective unbundling) функцій підприємств з продажу та видобування газу від функцій транспортування (далі – ефективне відокремлення). Тільки усунення стимулу для вертикально інтегрованих підприємств щодо дискримінації учасників ринку та потенційних інвесторів зможе забезпечити таке відокремлення.

На рівні ЄС періодично приймається загальноєвропейський десятилітній план мережевого розвитку (Community wide network development plan), що підлягає оновленню раз у два роки. Хоча формально загальноєвропейський план названий необов'язковим (non-binding), регулюючі органи держав-членів повинні слідкувати за тим, аби аналогічні національні плани йому відповідали. Регулятори мають право вимагати корегування національних планів для приведення їх у відповідність із загальноєвропейським планом¹⁵.

Відповідно до Третього енергетичного пакету, особі, яка прямо чи опосередковано контролює оператора системи транспортування або саму транспортну систему, заборонено прямо чи опосередковано здійснювати контроль або інші дії щодо підприємств виготовлення чи поставки¹⁶.

Європейський Союз намагається сьогодні інституційно оформити власну енергетичну безпеку, забезпечити в енергетичних відносинах порядок, належний стан, перспективність. Для цього в ЄС створено Агентство з питань співробітництва регуляторних органів у сфері енергетики (Agency for the Cooperation of Energy Regulators – ACER). ACER є незалежним від підприємств-виробників електроенергії і газу, операторів транспортних і розподільчих систем та під час здійснення своєї діяльності має враховувати специфічну роль національних регуляторних органів, забезпечуючи однакове застосування ними законодавства. Цілями ACER є надання допомоги регуляторним органам держав-членів ЄС з виконання ними національних регуляторних завдань на рівні ЄС та, за необхідності, координування їх діяльності з метою зміцнення енергетичної безпеки. Країни, що не є членами ЄС, мають право брати участь у роботі ACER, за умови якщо у них є договір з ЄС, який передбачає прийняття норм ЄС у сфері енергетики¹⁷.

Також одним із успіхів у забезпеченні енергетичної безпеки стало обмеження діяльності інтегрованих підприємств. Вертикально інтегрованим компаніям дозволяється володіти транспортними мережами, але їхнім управлінням в цьому випадку займається «незалежний оператор системи» (independent system operator – ISO). Право прийняття рішень з комерційних та інвестиційних питань надається ISO, який призначається національним урядом після погодження такого рішення з Єврокомісією. Як і у випадку з ISO, передбачається збереження вертикально інтегрованих корпорацій, але їх діяльність контролюватиметься спеціально створеним «спостережним органом». При цьому поточне управління мережами буде здійснювати окреме організаційне утворення – незалежна дочірня компанія, «незалежний оператор транспортування» (independent transmission operator – ІТО). За цієї умови материнська компанія може зберегти право на прийняття комерційних та інвестиційних рішень, але буде змушена встановити певні рамки аби гарантувати незалежність у роботі транспортної системи¹⁸.

Основні напрями реалізації концептуальних засад на сьогодні та на десятирічну перспективу встановлені Європейською енергетичною стратегією 2011-2020 рр.¹⁹. Перш за все, вони пов'язані з диверсифікацією енергопостачань та становленням більш глибокої інтеграції на європейському енергетичному ринку шляхом об'єднання національних мереж, об'єднання регіональних енергетичних проєктів. Отже, нові реформи, зокрема Третій енергетичний пакет встановлюють певні заходи лібералізації ринку енергетики, з якими великі національні монополії вже не можуть не погодитись. Щодо диверсифікації джерел енергоносіїв розглядаються наступні варіанти: диверсифікація джерел імпорту енергоносіїв (у тому числі – ЗПГ), розвиток видобутку внутрішньоєвропейських ресурсів (зокрема, розробка сланцевої нафти та газу), розвиток альтернативних джерел енергетики.

Інституційний розвиток внутрішнього енергетичного ринку здійснюється у напрямку створення Європейського енергетичного Союзу, про що дискутують на конференціях міністри енергетики держав ЄС. Аргументами такого утворення є прагнення знизити залежність від російського газу, забезпечити надійність постачання енергоресурсів та збільшення енергоефективності.

Ще однією тенденцією розвитку енергетичного законодавства ЄС, як і будь якого іншого законодавства, є удосконалення у зв'язку з практикою його реалізації. Мова йде про те, що на момент прийняття тих чи інших законодавчих актів неможливо заздалегідь передбачити всі обставини їх застосування. У зв'язку з цим велике значення має правореалізаційна практика, її аналіз, виявлення так званих «білих плям» та їх усунення шляхом внесення змін до законодавства.

Зазначимо, що окремі сфери енергетичного права Європейського Союзу є досить вразливими у разі лобістської діяльності або використання корупційних схем. Дані недоліки правової системи Європейського Союзу, дають можливість постачальникам енергоносіїв здійснювати монополізацію енергетичної системи, що є прямою загрозою енергетичній безпеці ЄС.

Особливо наголосимо на тому, що правове регулювання енергетичної сфери ЄС мало уваги звертає на формування превентивних заходів щодо попередження корупційних схем. Останні події, які відбуваються в Україні, засвідчують, що російське лобі у європейських політичних структурах є досить вагомим, а це наштовхує на думку про можливість використання прямого підкупу європейських політиків. Саме тому прийняття жорсткішого контролю щодо попередження незаконного лобювання є важливою частиною формування енергетичної безпеки ЄС. Хоча, це буде неможливо здійснити за умови відсутності політичної волі провідних країн ЄС (насамперед у Німеччини). На сьогоднішній день такої позиції з боку ЄС досягнути досить важко, оскільки країни ЄС не готові втрачати економічну вигоду від співпраці з Російською Федерацією.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, зазначимо, що правове оформлення відносин енергозабезпечення ЄС здійснювалося протягом п'яти етапів: перший етап правового регулювання тривав з 1989 по 1998 рр.; другий етап – з 1998 по 2004 рр.; третій етап – з 2004 р. по 2011 р.; п'ятий – з 2011 р. до тепер. Хронологічні межі етапів визначені дією найважливіших директив енергетичного регулювання.

Однією з найважливіших проблем правового закріплення енергетичної безпеки ЄС, є позиція європейських інституцій, які сприймають сферу енергетики лише з економічних позицій, не беручи при цьому до уваги енергетичну сферу як частину національної безпеки. Загалом, зважаючи на окремі відцентрові тенденції у ЄС, посилення ролі загальноєвропейських інститутів у сфері прийняття нових законодавчих актів, видається малоімовірним, проте з огляду на російсько-українську війну ЄС ініціює створення системи контролю над двосторонніми угодами країн ЄС у сфері енергетики, з можливістю їх блокування. Хоча, даний контроль може виявитись малоєфективним, оскільки належне забезпечення енергетичної безпеки ЄС неможливе без консолідації зовнішньої політики ЄС, що передбачало формування єдиної зовнішньополітичної позиції та дало би можливість загальноєвропейським інституціям адекватно реагувати на зовнішньополітичні виклики та загрози.

Даний вектор досліджень набуває особливої важливості, оскільки покликаний на вирішення сучасних проблем, пов'язаних із геополітичними трансформаціями та національною безпекою. Відповідно, дослідження правової бази ЄС у сфері енергетики дасть можливість краще осмислювати актуальні загрози енергетичній безпеці та превентивно вживати заходів щодо попередження відповідних загроз.

Сучасні тенденції у дослідженні права ЄС загалом і енергетичної сфери зокрема, засвідчують недостатню увагу щодо проблем національної безпеки ЄС. Дослідники акцентують увагу в основному на економічних аспектах правового регулювання енергетичної сфери ЄС, ігноруючи при цьому аспекти національної безпеки. Це може призвести до недооцінки загроз енергетичній безпеці та нівелює актуальність даної тематики у суспільстві. Вирішення даної проблеми можливе за умови надання права Європейській комісії втрутати національні угоди, прийняті країнами ЄС, що дало б можливість уникнути монополізації енергетичного ринку.

¹⁹Treaty of Maastricht on European Union 7.2.1992 // Official Journal. C 191 of 29.7.1992. – №35 – P. 1-110.

²⁰The Energy Charter Treaty and related documents. A legal framework for international energy cooperation [Electronic resource]. – Available at: <http://www.encharter.org>.

³21994A1231(52) Final Act of the Conference on the European Energy Charter – Annex 1: The Energy Charter Treaty // Official Journal L 380. – 31/12/1994. – P. 0024 – 0090.

⁴21994A1231(53) Final Act of the Conference on the European Energy Charter - Annex 3: Energy Charter Protocol on energy efficiency and related environmental aspects // Official Journal L 380. – 31/12/1994. – P. 0091 – 0112.

⁵Київський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату 11 грудня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_801

⁶Директива 96/92/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу від 19 грудня 1996 р. «Стосовно спільних правил для внутрішнього ринку електроенергії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_197/print1398147916398099

⁷Директива 98/30/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу «Про єдині правила для внутрішнього ринку природного газу» від 22 червня 1998 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_499/print1394180976332994

⁸Директива 2003/54/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу стосовно спільних правил для внутрішнього ринку електроенергії, яка скасовує Директиву 96/92/ЄС Брюссель, 26 червня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_571/print1394180976332994.

⁹Директива 2003/55/ЄС Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу стосовно спільних правил для внутрішнього ринку природного газу, яка скасовує Директиву 98/30/ЄС Брюссель, 26 червня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_380/print1394180976332994

¹⁰Green Paper «European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy [Electronic resource]. – Available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0105:FIN:ED:PDF>.

¹¹Treaty establishing the Energy Community [Electronic resource]. – Available at: <http://www.energy>

communi-ty.org/portal/page/portal/ENC_HOME/ENERGY_COMMUNITY/Legal/Treaty.

¹²Energy 2020: A strategy for competitive, sustainable and secure energy [Electronic resource]. – Available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0639:FIN:ED:PDF>.

¹³Energy Roadmap 2050: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions [Electronic resource]. – Available at: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0639:FIN:ED:PDF>.

¹⁴Regulation (EC) № 713/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 establishing an Agency for the Cooperation of Energy Regulators (Text with EEA relevance) // Official Journal. – 2009. – № 211. – С. 1-14.

¹⁵Agency for the Cooperation of Energy Regulators. Network development [Electronic resource]. – Available at: http://www.acer.europa.eu/Electricity/Infrastructure_and_network%20development/Network_Development/Pages/Infrastructure.aspx

¹⁶Regulation (EC) № 715/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on conditions for access to the natural gas transmission networks and repealing Regulation (EC) № 1775/2005 (Text with EEA relevance) // Official Journal. – 2009. – № 211. – С. 36-54.

¹⁷Agency for the Cooperation of Energy Regulators.

¹⁸Волович О. Реформування ринку газу за європейськими стандартами [Електронний ресурс] / О. Волович – Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/analytics/otnositelno-nekotoryh-aspektov-reformirovaniya-rynka-gaza/>

¹⁹Повідомлення Європейської комісії для Європейського парламенту, ради, Європейського економічного і соціального комітету та комітету регіонів «Енергетика 2020. Стратегія конкурентоспроможної, сталої і безпечної енергетики» SEC (2010) 1346. Брюссель, 10.11.2010. COM (2010) 639 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.journal.esco.co.ua/2011_5/art160.pdf

УДК: 329 (373)

© *Наталія Шестак*
(м. Ужгород)

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

В статті досліджуються різні підходи українських науковців до періодизації розвитку партійної системи України. На основі проведеного аналізу, автором запропонована власна періодизація розвитку вітчизняної партійної системи. Перший період (сер. 80-х рр. і до кінця 1991 р.). Хронологічні межі другого – з кінця 1991 р. до кінця 2004 р.; третього – з кінця 2004 р. до сьогоднішнього дня. Зроблений висновок про необхідність врахування при виокремленні періодів таких чинників: електоральна формула,

форма правління, соціально-політичні розмежування, особливостей трансформаційного процесу тощо.

Ключові слова: партія, партійна система, партійна система України, етапи становлення партійної системи України.

Nataliya Shestak. Development stages of the party system of Ukraine. The article researches different approaches of the Ukrainian scientists to classify the development stages of the party system of Ukraine.